

Emlékezés Toldalagi Pálra

TATÁR ALBERT

1925-ben született Kaposváron. Ötvenhárom esztendőn keresztül tüdőgyógyászként dolgozott. 1976-ig Toldalagi Pál kezelőorvosa, és közeli barátja volt.

Toldalagi Pál 1959-ben keresett meg, amikor tüdőgyógyászként dolgoztam Budakeszin, a Fodor Tüdőszanatóriumban. A kezdeti orvos-beteg viszonyból baráti, jó kapcsolat alakult ki közöttünk. Egy időben nagyon közel laktunk egymáshoz Óbudán: ő a Bécsi út 92-ben, mi pedig a Tímár utca sarkán. Néha átjött hozzánk beszélgetni, vagy receptért.

Pali „elefántcsonttoronyban” élt, fent, a negyedik emeleten, az épület legszélén. Arisztokratikus jelenség volt, zárkózott és szűkszavú. Büszke volt erdélyi őseire, grófi származására, és életvezetése sem volt hétköznapi. Kezdetben az Elektromos Műveknél volt tisztviselő, de nem sokáig tartott a munkaviszonya, ugyanis súlyos tüdőbetegsége miatt fiatal korában nyugdíjazták. Az ötvenes évek közepétől már nem dolgozhatott. Utána nagyon szerény rokkantnyugdíjat kapott, és az Irodalmi Alaptól némi támogatást.

Távolságát a hétköznapi élettől a betegségéből adódó különleges életritmusa okozta. Későn kelő volt, jóformán csak úszott, sodródott térben és időben. Édesanyjával és két nővérével lakott együtt, akik háziasszonyok voltak, és rendben tartották az egész lakást. Szép és értékes antik bútorok között éltek, amelyek a családi múltat idézték. Felejthetetlen harmónia áradt ezekből az idős hölgyekből, és óriási szeretet Pali felé. Kedvenc volt, egyszerre a férfi és az „öcsike” a családban. Minden kívánságát lesték és maximálisan kiszolgálták.

A család központja a Mama volt: idős kora ellenére állandóan tevékenykedett. Pali nevetve mesélte, hogy a 70 év körüli Margitot egyszer a Mama majdnem felpofozta, mert „rosszul” tisztította meg a levesbe szánt zöldséget. 102 éves korában bekövetkezett haláláig ő vezette a háztartást. Gyermekai nagyon szorosan kötődtek hozzá. Henrietta (Jetty) fiatalkorában nagyon szép lány volt, láttam róla képeket. Úgy tudom, németből készített műfordításokat, és egy ideig tisztviselői munkából élt. Margit, az idősebbik nővér, csak nyugdíjazása után költözött hozzájuk. Ő asszisztensként az Orvos-továbbképző Intézetben dolgozott, műtős volt. Pali inkább Jettyt szerette, Margit nem állt annyira közel a szívéhez. Bizonyos szempontból kivételnek mondanám Ferenc bátyjukat. Franci volt a család „fekete báránya”, nem is lakott velük.

* * *

A nagy stressz veszélye — különböző okokból — haláláig fenyegette. Szinte állandóan szedte a Libriumot. Valahányszor találkoztunk, mindig megemlítette: „Te, engem figyelnek!” Tele volt félelemmel. Ezt ellensúlyozandó, úgy próbálta élni a napjait — kényesen ügyelt erre —, hogy a külső villongások ne ériék el. Az életvitelében kialakított egyhangúságot éppen erre a távolságtartásra használta.

Rendszerint tíz, fél tizenegy körül kelt föl. Dél előtt a Mama megreggeliztette — a lány tojás soha nem maradhatott el az asztalról —, s közben ő klasszikusokat hallgatott. A zene amúgy is állandóan szólt nála. Reggeli után írt, vagy olvasott késő délutánig. Ilyenkor magára csukta az ajtót, és legfeljebb csak kopogtatás után szabadott belépni hozzá. Takarítani, rendet rakni is csak akkor lehetett nála, ha nem volt otthon. Csak itt, a „saját vackában” érezte jól magát.

Bár jobbára mindentől elzárkózott, szobája a városra nézett. Az ablaknál állt az ágya, dacára annak, hogy érzékeny volt a hidegre. A San Marco utca — Tímár utca — Bécsi út — Doberdo út által körülhatárolt kis térre látott rá. Mindig pontosan tudta, mi történik odalenn. Abban az időben, amikor nagyon közel laktunk egymáshoz, mindig tudta, mikor érkezem haza. Volt egy öreg autóm, amit figyelt az ablakból. Mondogatta: „Ha látom, hogy megjött a Moszkvics, biztonságban érzem magam.”

Egy gyönyörű komód állt közvetlenül az ajtó mellett. Fölötte a lemezjátékos és a lemezek: Händel, Bach, Mozart, Beethoven, Gluck, Buxtehude, Vivaldi, Telemann. A klasszikusok voltak a kedvencei. Néha ugyan kapott ajándékba mást is, de azokon általában csak bosszankodott. Az ajtó másik oldalánál volt az íróasztala, rajta az írógéppel. Emlékszem egy hal formájú papírnehézékre — az Egger gyógyszergyár ajándéka volt —, ami szintén mindig ott feküdt az asztalon. Számára jelképes értelmet hordozott: „fiat piscis”! Azt mondogatta, hogy ez a jezsuiták jelmondata. A hallgatás és a türelem szimbóluma — ez volt számára annak a halnak az értelme.

Láncdohányos volt, a szobájában szó szerint vágni lehetett a füstöt. Annak ellenére, hogy az ember alig győzte kibeszélni belőle a hipochondriát, az egyik után gyújtott rá a másikra. Nem ragaszkodott egyetlen márkához sem. Ha jól emlékszem, a Pall Mallt ugyanúgy elszívta, mint a Százévest. Egy nagyon jellemző történet: halála előtt néhány nappal benn voltam nála a Margit Kórházban. Nagyon rossz állapotban volt. Elhaló hangon annyit mondott: „Látod, most kell meghalnom, amikor két karton cigarettát kaptam!”

Visszatérve a hétköznapiakra: délután öt-hat óra körül összekapta magát, és elindult a városba. Merev tartással, fölvetett fejvel, kifogástalan, frissen mosott, frissen vasalt ingben vonult végig a lakóépület gangján. Nem társalgott a szomszédokkal.

Egyetlen útvonalon közlekedett: a Bécsi út felől a Margit hídon át a Royal cukrászdába. Nem bolyongott másfelé, s a várost jószerivel nem is ismerte. Maximum átjött hozzánk receptért, vagy ha éppen olyan kedve volt, beszélgetni. De mint említettem, nem volt bőbeszédű. Amikor a Fodor szanatóriumban dolgoztam, kirándulásként néha eljött Budakeszire, de egy ilyen „utazás” már nagy eseménynek számított nála. Emlékszem, ilyenkor késő délelőtt érkezett, és mindig panaszkodott valami miatt. Tavasszal viszont szívesen sétált a Margitszigeten.

Tehát délutánonként a Royal cukrászda volt a cél, a nagykörúti Royal Szállóban. Ebben a cukrászdában volt egy törzsasztala. Minden alkalommal evett egy Sarokház nevű süteményt. Ezt rendszerint akkor is félretették neki, ha valami miatt éppen mégsem érkezett meg. Ez volt számára a luxus. Időnként feltűntek ismerősök is, akik az asztalához sündörögtek. Szerencsétlen esetekben egyszerűen „átnézett” rajtuk. Nem köszönt. Nagyon sok sértődés támadt ebből. Pedig nem volt mizantróp, a verseiből is kitűnik humanizmusa. Ilyen esetekben valószínűleg „nem is volt ott” gondolatban, valahol messze járt, s nem vett tudomást a környező világról. Amikor verset írt, különösen nem, hisz ehhez valóban szükséges egyfajta átszellemült állapot. Ilyenkor szó szerint hozzászólni se volt érdemes.

Olykor előfordult, hogy az asztalánál már ült valaki: olyankor nagyon dühös lett. Maga volt a botrány, ha nem fért oda az asztalához, vagy ha véletlenül nem jutott neki Sarokház. Itt történt az a kis malőr is, hogy az elegáns Royal cukrászda pultja előtt átszaladt egy patkány. Tömve volt a cukrászda. „Kisasszony, kisasszony!” — kiáltotta — „Egy patkány futott itt keresztül!” „Toldalagi úr kérem, az nem patkány, hanem egy kis veréb lehetett!” — „De nem, állítom, hogy patkány volt!” És vitába bonyolódott. Ez, és a hasonló epizódok élete utolsó évtizedében már rendkívüli „eseménynek” számítottak.

Néha megmagyarázhatatlan dolgokra ragadtatta magát. Volt egy érdekes kis eset, 1974-ben. Akkoriban tele voltak az újságok olyan hírekkel, hogy X. Y. a Munka Érdemrend arany fokozatát kapta születésnapja alkalmából. Amikor Pali a hatvanadik születésnapjához érkezett — talán valami sugallattól vezérelve —, felhívta Aczél Györgyöt. Azt mondta Aczélnek: „Kérlek szépen, holnap leszek hatvan éves!” Aczél erre ezt válaszolta: „Isten éltesse!” Mire Toldalagi: „De úgy tudom, hogy ilyenkor jár valami!” És akkor Aczél egy Munka Érdemrend ezüst fokozatot küldött Palinak, és az Irodalmi Alapon keresztül némi pénzt! Ő szegény nem is a kitüntetésre vágyott, mint inkább az obulusokra...

* * *

Rengeteget olvasott, de nem gyűjtötte a könyveket, csak a szellemi delikátokat tartotta meg. Legutolsó alkalommal Ivo Andrić *Híd a Drinán* című könyvét ajánlotta nekem. Nagyon szigorú kritikus volt, kérlelhetetlen véleményt alkotott mindenről. Ugyanakkor a barátait ért bírálatokat nagyon nehezen tudta elviselni. Nagyon bántotta, ha ilyesmi történt. Személyes „injúria”-ként fogta föl az ilyen támadásokat.

Az általa legtöbbet emlegetett barátja talán Ferenczy Béni volt. Úgy emlékszem, akvarellt is kapott tőle valamelyik karácsonyra, amelyet Ferenczy egy levelezőlapra festett. Úgy írta le őt, mint egy hozzá nagyon hasonló érdeklődésű embert és művészt. De Füst Milánt is nagyon jól ismerte, és íróként is nagyra becsülte, sokat beszélt róla. Mesélte például, hogy egyszer meglátogatta, és amikor nem nézett oda, Füst kivette a műfogsorát, s amikor visszafordult, egy egészen más arc „vigyorgott” felé. Borzadva mondogatta: „Képzeld el, meglátogattam, elfordult, kivette a fogsorát, és úgy nevetett vissza rám.” Pali szörnyülködött, hogy micsoda átalakulásokra képes. Nagyon szerette, és alighanem kölcsönösen is becsülték egymást. Toldalagi többször meglátogatta.

Emlékszem, mennyire felvillanyozta az is, ha Pilinszky volt. Pedig Pilinszky egész más vizeken evezett. Pali sokkal zárkózottabb volt, csak keveseket engedett közel magához, nem volt kommunikatív személyiség. Pilinszky annál inkább. Az ő révén azonban megismerkedett Venczel Verával. Egy időben Pali mindig megemlítette, ha a társaságukban volt. Boldogan mesélte, hogy Vera milyen kedves teremtés, és hogy Pilinszky mennyire jó viszonyba került vele: Pilinszky szaval Verának, és ő nagyon jól tudja Pilinszky verseit elmondani. Megértik egymást. Pali ennek őszintén örült.

Pilinszky Jánost én is megismerhettem. 1975 tavaszán a Fészek Klubban volt egy irodalmi est, ahol Toldalagi fölolvastott. Ha jól emlékszem, összesen öt verset — és Pilinszky ott ült az első sorban, közvetlenül előtte. Amikor Pali befejezte — egy kicsit gátlásos volt és ez az előadásán is érződött —, akkor Pilinszky kirohant, a nyakába ugrott és azt mondta: „Csodálatos, Pali, ez csodálatos volt!” És ez neki mérhetetlenül jól esett. Mint ha hirtelen feltöltődött, megtáltosodott volna. Pedig, ahogy mondtam, nagyon visszafogott volt. Én ebben a miliőben, az író-társak között egyedül a Fészekben, ezen a bizonyos irodalmi délutánon láttam. Pilinszky lelkesedése, és ahogy odarohant hozzá, nagyon sokat jelentett neki.

* * *

Pali szuggesztív egyéniség volt, és nagyon jó stílussal formálta a szavait. Nem tudtuk azonban, hogy mekkora nagy költő is valójá-

ban. Személyisége az idővel, ahogy távolodunk tőle, egyre növekszik. Egy-egy mondata olykor hirtelen visszacseng a fülemben. Bizonyos kijelentései máig bennem maradtak: „Hány könyved van, amit kétszer olvasol el? Azt tartsd meg, a többit ajándékozd el. Ne gyűjtsd a könyveket: a könyvek rád telepednek, és rabszolgájukká válsz.”

Ugyanakkor volt benne egy kisiúsna nevezhető attitűd. Az édesanyja valóban varázslatos ember volt. Ő pedig — visszagondolva úgy tűnik — soha nem akart felnőni. Sokszor említette együttléteink során: „Haza kell mennem a Mamához!” Engem 1964-ben Mátraházára helyeztek, az ottani tudószanatóriumban kaptam állást. Még ebben az évben sikerült helyet biztosítanom a számára. Egy olyan intézményben, ahol a maximumot lehetett nyújtani a betegeknek, két napig bírta, és végül azt mondta: „Ne haragudj, de hazamegyek.” Mindig a Mamához kíváncszott... Nem szeretett sok ember között lenni.

Jettynek Óbudán, a Toronya utcában volt egy háza. Nyaranta nagyon kellemes volt ott időzni, távol a várostól. Thurzó Gábor és Pilinszky János is lakott ott rövid ideig. Olyankor Toldalagi fölkereste őket. Ő maga azonban soha nem költözött oda, még egy kis időre sem. Egyetlen kivétel volt: Szigliget, az ottani alkotóház, amely azilum volt a szemében, nagyon szerette. De nyilván ott külön szobát kapott, és így, amikor akart, félrehúzódhatott. Jettyvel együtt többször járt ott.

A mamája halála után nagyon megváltozott. A gyász sztereotip kérdését — „Miért kellett elmenned?” — ő hátborzongatóan őszintén tette fel. Az a kis, vékony, madárcsontú, hajlott hátú idős hölgy, ő volt a támasza. Nélküle már nem volt ugyanaz az ember. Ezt követően szinte minden találkozásunkkor megkérdezte: „Miért kellett a Mamának meghalnia?” Egész élete a „memento mori” jegyében telt, de az utolsó négy évében ez csak fokozódott. Adott nekem egy kis könyvet — távol-keleti metszetekkel —, amelybe ez volt mottóul írva: „Freue dich deines lebens, es ist schon spaeter als du denkst”. Ez egy kicsit az ő jelmondatának is tekinthető. Az életében utolsónak megjelent kötetéről, a *Zord labdajátékról* mondta: „A fedőlapom fekete: ezek már temetnek engem.”

1976. április 12-én kaptam tőle utoljára üzenetet. Egy kézírásos cédulát küldött a kórházból, amire ezt írta: „*Mindnyájatoknak boldog husvétii ünnepet, kézcsókkal és barátsággal: Pali.*” 1976. április 14-ére virradó éjjel halt meg, 62 évesen.

(A visszaemlékezést lejegyezte és közreadja: Basa Viktor)